

УДК 336.717

Матлага Л.

БАНКІВСЬКИЙ КАПІТАЛ В УМОВАХ ПОДОЛАННЯ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Розглянуто основні тенденції розвитку банківської системи України та особливості процесу капіталізації вітчизняних банківських установ в умовах подолання фінансової кризи. Досліджено основні показники діяльності банківського сектору та форми прояву банківських криз. Визначено основні джерела нарощування розмірів власного капіталу банку і запропоновано шляхи подолання кризових явищ.

Ключові слова: капіталізація, банківські кризи, власний капітал банку, фінансова стабільність.

Банківський сектор віддзеркалює фінансово-економічний стан країни, першим реагує на будь-які позитивні та негативні тенденції її розвитку. Надання повноцінних послуг і висока рентабельність банківських установ мають прямо пропорційну залежність від фінансової стійкості економіки.

Банківська криза – це різке зниження платоспроможності банків, які починають відчувати нестачу ресурсів для виконання поточних зобов'язань перед клієнтами.

У сучасних умовах капіталізація банківської системи кожної країни дедалі більшою мірою перетворюється на інструмент забезпечення конкурентоспроможності міжнародної банківської діяльності, виконання завдань стійкого розвитку національної економіки. Недостатній рівень власного капіталу може негативно вплинути на надійність функціонування банківської і фінансової системи в цілому, що позначається на динаміці економічного зростання, місці економіки країни у світовому фінансовому просторі. Тому саме концентрація ресурсів банку і капіталізація банківської системи є надзвичайно важливим фактором динамічного розвитку фінансового сектору України, особливо в умовах кризових явищ.

Питаннями капіталізації банківської системи та окремими факторами, що її обумовлюють, займалися науковці З. Васильченко, О. Вовчак, А. Вожжова, У. Грудзевич, О. Дзюблюк, О. Кириченко, В. Міщенко, А. Мороз, Л. Примостка та ін.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, що тією чи іншою мірою пов'язані з проблемами управління банківським капіталом, його формуванням та збільшенням, залишається низка невиконаних завдань саме щодо розвитку процесу нарощення банківського капіталу в кризових умовах.

Метою статті є аналіз проблем, пов'язаних із капіталізацією вітчизняних банків, виявлення шляхів її збільшення, а також визначення причин виникнення банківських криз та їх вплив на стабільну роботу банківської системи.

Кризові явища фінансового змісту завжди супроводжували людську спільноту. Починаючи з першої половини ХХ ст., вони набули загрозливих масштабів не лише для окремої країни, або їхньої групи, а й для світу загалом. Незважаючи на вагомі наукові здобутки визначних учених, практичний досвід, накопичений за столітній період, фінансова криза, що розпочалась у вересні 2008 р., набула світового масштабу і донині суттєво коригує цивілізаційний розвиток людства, не лише втручаючись у долю елітних верств населення, а й торкаючись сотень мільйонів жителів на всіх континентах. Щодо України, то вона особливо болісно зачепила не лише економічний сектор національного господарства, а й вагомо вплинула на суспільний розвиток. Особливість цієї кризи полягає у тому, що вона поширилась із США – країни, яку досі вважали непорушною щодо викликів глобалізованого світу.

У країнах, які розвиваються, виникненню банківських криз передують певні явища, а саме: кредитні буми, спекулятивне роздування цін на активи і масове залучення іноземного капіталу. При цьому причинами швидкого зростання банківських кредитів є надлишок глобальної ліквідності, низький рівень процентних ставок у розвинутих країнах, недооцінка ризиків міжнародними інвесторами та їх бажання отримати додаткові доходи за рахунок освоєння нових ринків.

Варто зазначити, що з розгортанням фінансової кризи міжнародний капітал швидко повертається до місць свого походження, руйнуючи при цьому незрілі фінансові системи. Можемо стверджувати, що банки із сильною залежністю від зовнішнього фінансування є найвразливішими до руйнівного впливу економічної кризи.

Форми прояву кризових явищ можуть постійно змінюватися, центральний банк як основний регулятор має сформувати дієву систему моніторингу, за допомогою якої можна було б визначати деякі загальні ознаки кризових чинників, що наближаються, зокрема[1, 14]:

- ✓ надлишкову ліквідність на фінансовому ринку;
- ✓ надмірний приплив короткотермінового капіталу в певні сектори економіки;

- ✓ швидке розширення сфери кредитування, тобто надмірну кредитну експансію банків;
- ✓ швидке зростання цін на певні види активів (наприклад, нерухомість).

Хоча практично неможливо точно передбачити виникнення кризових явищ, певна прогнозна оцінка можливих ризиків дає змогу розробити альтернативні варіанти діяльності на ринку з метою попередження криз та підтримання збалансованості економіки.

Зауважимо, що вплив фінансової кризи на розвиток банківської системи України зумовлений дією низки зовнішніх і внутрішніх факторів, до яких економіка країни виявилася неготовою, що пов'язано з незавершеністю важливих процесів ринкової трансформації, сильною залежністю від зовнішніх ринків, низьким рівнем економічного суверенітету в умовах прискорення темпів монетизації та рівня доларизації. Все це супроводжувалося швидким зростанням валового зовнішнього боргу, який спрямовували переважно не на зміцнення експортного потенціалу, а на збільшення споживчого кредитування.

До зовнішніх факторів, головним із яких є глобальна фінансова нестабільність, визначальних при пошуку шляхів мінімізації впливу кризових явищ, можна віднести:

- ✓ зростання темпів інфляції;
- ✓ кредитні «буми»;
- ✓ проблеми з платіжним балансом;
- ✓ зниження темпів економічного зростання й обсягів експорту;
- ✓ виникнення «мильних бульбашок» на ринку цінних паперів і нерухомості й спад цін на активи;
- ✓ фінансову лібералізацію;
- ✓ деструктивну конкуренцію на ринку депозитів;
- ✓ низький ступінь розвитку фінансових ринків та фінансового законодавства (для перехідних економік);
- ✓ недостатню пропозицію грошей на ринку й надмірне регулювання грошового ринку [4, 90].

Серед внутрішніх факторів слід виділити кілька фундаментальних, що спричиняють нестабільність банківського сектору:

- ✓ фінансові ризики, головним із яких залишається кредитний, що призводить до зменшення вартості активів, а в подальшому – до втрати капіталу і зниження платоспроможності банків;
- ✓ відсутність абсолютної ліквідності кредитних установ, що пов'язано з особливістю банківської діяльності. Практично завжди ліквідні активи банку є меншими від його зобов'язань, і це обмежує спроможність банку витримати можливу депозитну ата-

ку клієнтів для вилучення своїх заощаджень. В умовах стабільності для підтримки ліквідності достатньо створити певні ліквідні резерви, оскільки формування великих фондів різко знижує економічну ефективність ведення бізнесу. Однак за умов фінансової кризи необхідність створення запасу ліквідності може різко зрости з метою задоволення вимог клієнтів до банку;

- ✓ дисбаланс трансформації ресурсів (розрив за термінами між активами та пасивами, залученими й виданими на тривалий термін, – більше року). Банк залучає кошти на короткий термін, а видає на триваліший. Окрім того, він завжди використовує для фінансування активів залишки на рахунках клієнтів до запитання.

Серед основних факторів внутрішніх дисбалансів банківського сектору України можна виділити такі (табл. 1):

- ✓ високий рівень залежності ресурсної бази від зовнішніх запозичень і значна частка іноземного капіталу в структурі капіталу банківської системи, яка за станом на 01. 01. 2012 р. становила 41,9%. За умови кризових явищ це може бути істотною загрозою для фінансової стійкості вітчизняних банків;
- ✓ низький рівень капіталізації банків, що не забезпечує належним чином їхню фінансову стабільність. Так, власний капітал банківських установ за станом на 01. 01. 2012 р. дорівнював 155,5 млрд грн.;
- ✓ низька якість банківських активів, що визначається зростанням обсягів проблемної заборгованості у структурі кредитного портфеля. Так, якщо сума зобов'язань банків постійно зростає, на початку 2011 р. вона становила 804,3 млрд грн., то до 01. 01. 2012 р. цей показник зріс до 898,8 млрд грн. (на 94,5 млрд грн.).

Неплатоспроможність банківської системи виникає внаслідок зниження ефективності діяльності банківських установ. Якщо обсяг зобов'язань зростає швидше, ніж активи банківської системи, то утворюється диспропорція, яка обмежує свободу діяльності банківських установ і потребує посиленого регулятивного втручання центрального банку.

Проаналізуємо динаміку і структуру зобов'язань банків за 2007–2011 рр. та їх діяльність на міжбанківському ринку запозичення ресурсів (табл. 2). У 2008–2009 рр. відбувався спад частки коштів суб'єктів господарювання та фізичних осіб у банківських зобов'язаннях. Так, якщо у 2007 р. частка коштів суб'єктів господарювання у зобов'язаннях становила 21,1%, то у 2008 р. – 17,8%, а у 2011 р. вона зросла до 20,7%. Частка коштів фізичних осіб у зобов'язаннях банків у 2007 р. становила 30,6%, у 2008 р. – 26,4%, у 2011 р. зросла до 34,0%, що свідчить про поступове відновлення довіри до банківських установ як юридичних, так і фізичних осіб.

Таблиця 1

**Основні показники діяльності банків України
протягом 2007–2011 рр. [3, 65]**

Основні показники	01. 01. 2007 р.	01. 01. 2008 р.	01. 01. 2009 р.	01. 01. 2010 р.	01. 01. 2011 р.	01. 01. 2012 р.
Кількість зареєстрованих банків	193	198	198	197	194	198
Кількість діючих банків	170	175	184	182	176	176
Частка іноземного капіталу, %	27,6	35,0	36,7	35,8	40,6	41,9
Активи, всього	340179	599396	926086	880302	942088	1054280
Власний капітал	42566	69578	119263	115175	137725	155487
Зобов'язання банків	297613	529818	806823	765127	804363	898793
Результат діяльності банків	4144	6620	7304	-38450	-13027	-7708

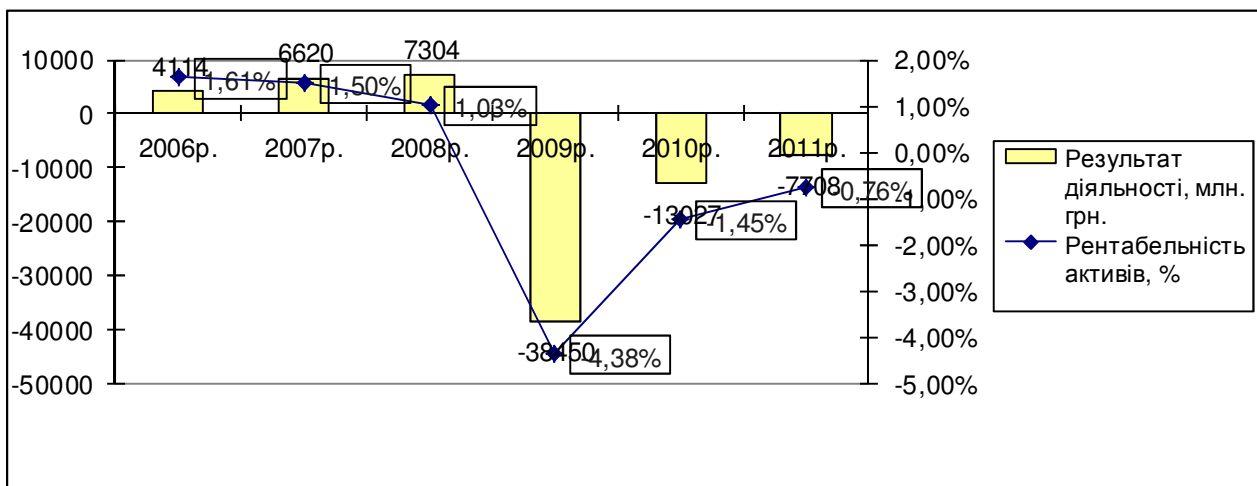
Таблиця 2

Структура зобов'язань банків за 2007–2011 рр. [5]

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
1. Зобов'язання банків, млн грн.	529818	806823	765127	804363	898793
У тому числі:					
1.1. Кошти суб'єктів господарювання, млн грн.:	111995	143928	115204	144038	186213
1.1.1. Частка коштів суб'єктів господарювання у зобов'язаннях, %	21,1	17,8	15,1	17,9	20,7
1.2. Кошти фізичних осіб, млн грн.	163482	213219	210006	270733	306205
1.2.1. Частка коштів фізичних осіб у зобов'язаннях, %	30,9	26,4	20,3	33,7	34,0
1.3. Інші зобов'язання, у т. ч. міжбанківські кредити, млн грн.	254341	449676	439917	389592	416643
1.3.1. Частка інших, у т. ч. міжбанківських кредитів, у зобов'язаннях, %	48,0	55,7	57,5	48,4	46,3

Основним джерелом нарощування ресурсної бази банків були зовнішні запозичення та міжбанківські кредити. Якщо у 2007 р. частка міжбанківських кредитів у зобов'язаннях банків дорівнювала 48,0%, то в 2011 р. – 46,3%. Вітчизняні банківські установи до початку фінансової кризи мали змогу брати закордонні кредити за процентною ставкою 4–5% річних, а надавали в Україні їх за 10–11% річних. За ресурсами до зовнішніх ринків зверталися в основному банки з іноземним капіталом. Міжбанківські ресурси, які за природою є короткотерміновими, спрямовували здебільшого на фінансування кредитів, у структурі котрих протягом цього періоду переважали довготермінові. Зокрема, кредити залучали на 3–5 років, а надавали на 10–20 років.

Варто зазначити, що діяльність банківських установ залишається збитковою. За 2009 р. збитки у банківській системі України становили 38 450 млн грн., за 2010 р. – 13 027 млн грн., а за 2011 р. – 7 708 млн грн. (рис. 1). У 2010 р. від'ємний фінансовий результат було зафіксовано в 35 банків, або 20% загальної кількості діючих кредитно-фінансових установ. Чистий збиток у 2011 р. отримав 31 український банк, або 17,7%. При цьому зі 17 банків першої групи чистий збиток у 2011 р. мали тільки три фінансові установи: Укрсиббанк із групи BNP Paribas (3,717 млрд грн.), підконтрольний уряду Укргазбанк (3,614 млрд грн.) і банк «Фінанси і Кредит» (79,163 млн грн.). Таким чином, прогнози експертів, які на початку 2011 р. говорили про можливість виходу банківської системи за підсумками цього року на прибуткову діяльність, не збулися.

Рис. 1. Результат діяльності та рентабельність активів банків протягом 2006–2011 рр. [6]

Нині у банківській системі України ключовими проблемами залишаються повернення довіри населення, відновлення кредитування економіки, досягнення стабільності обмінного курсу та його прогнозованості. Хоча у 2011 р. завдяки зусиллям урядів і центральних банків розвинутих країн із підтримки фінансового сектору за рахунок державного фінансування спад світової економіки припинився і почалося повільне відновлення, воно нестійке та може вповільнитися внаслідок високого державного боргу в багатьох країнах і надмірного боргового навантаження на їхні бюджети. Тому й залишається можливість виникнення другої хвилі глобальної рецесії.

У вітчизняній економіці спад виробництва поступово припиняється, відновлюється довіра до банківської системи. Втім, причини виникнення криз залишаються, відповідно спостерігаються й деякі кризові явища. Експортна орієнтація найбільших галузей української економіки та її значна залежність від імпорту й сьогодні зумовлюють істотну вразливість до зовнішніх коливань [2, 14]. Подальший розвиток економічних процесів в Україні значною мірою залежить від світових подій.

З метою забезпечення оперативного реагування на обсяги пропозиції грошей в економіку центральний банк має використовувати широкий набір різноманітних інструментів. Тому, з практичного погляду, важливого значення набуває ключове розмежування між операціями на відкритому ринку й постійно діючими механізмами рефінансування, які є частиною управління ліквідністю з боку центрального банку в звичайних умовах, і стабілізаційними кредитами, котрі можна надавати у виняткових випадках системно важливим, життєздатним і платоспроможним банкам, які потребують додаткової ліквідності.

Підвищити ефективність антикризового управління у банківському секторі можливо за рахунок реалізації заходів щодо посилення контролю за рефінансуванням банків і надання цьому процесові більшої публічності. Постійне відстеження напрямів використання банками цих коштів сприятиме кредитуванню економіки й не створюватиме штучного ажіотажу на валютному ринку. Водночас потребують удосконалення підходи до визначення стійкості банківських установ, оскільки в період кризи традиційні методики не завжди дають бажаний результат. Ключовими орієнтирами надійності банку мають стати показники його ліквідності.

У сучасних умовах, в яких опинилася вітчизняна банківська система, найоптимальнішими шляхами зростання ресурсного забезпечення є збільшення показника адекватності капіталу через консолідацію банківської системи України (консорціумне кредитування, створення банківських об'єднань, злиття банків, їх реорганізація). Це дало б змогу підвищити стійкість і стабільність усієї банківської системи. Проте це неможливо здійснити без упровадження відповідних заходів НБУ та вдосконалення

нормативної бази, яка б визначала процедуру консолідації банків. Звичайно, крім об'єктивних причин, що заважають процесові консолідації банків, є суб'єктивні, зокрема – небажання головних акціонерів зливатися з іншими банками. Виходом із цієї ситуації може бути створення банківських об'єднань на зразок фінансових і банківських холдингових груп, банківських корпорацій. Вони зберігають право власності й управління, а також пропорційного розподілу прибутку. З іншого боку, консолідація банківської системи не вплине на рівень конкуренції, адже процентна політика комерційних банків майже повністю залежить від політики НБУ.

За результатами проведеного дослідження варто зазначити, що інструментами нарощування достатнього обсягу капіталу банку для підтримання необхідної ліквідності в умовах банківської кризи є:

- 1) виважена кредитна політика, збалансована за темпами і термінами;
- 2) посилення контролю за рефінансуванням банків і надання цьому процесові більшої публічності. Постійне відстеження напрямів використання банками таких коштів сприятиме кредитуванню економіки й не створюватиме штучного ажіотажу на валютному ринку;
- 3) збільшення показника адекватності капіталу через консолідацію банківської системи України (консорціумне кредитування, створення банківських об'єднань, злиття банків, їхня реорганізація). Це дало б змогу підвищити стійкість і стабільність усієї банківської системи;
- 4) розрахунок і дотримання величини власних коштів, необхідних для забезпечення нормальної роботи банку та його надійності;
- 5) забезпечення зростання довіри клієнтів шляхом їх проінформованості про діяльність банку, роз'яснення ситуації та комунікації з громадськістю.

Основними аспектами прояву наслідків фінансової кризи є зниження довіри до банків, труднощі, пов'язані з поверненням зовнішніх запозичень і залученням нових інвестицій, нестабільність на валютному ринку тощо. Тому прогнозування кризових явищ служить гарантією фінансової стійкості системи, а отже, й фінансової безпеки країни в цілому. Діагностика та виявлення недоліків в управлінні банками і ресурсною базою, зокрема в умовах кризи, є дуже важливою для розроблення рекомендацій щодо подолання наслідків кризи.

The main trends in the banking system of Ukraine and the peculiarities of capitalization of domestic banks in terms of overcoming the financial crisis. The basic performance of the banking sector and banking crises of display factors. The main sources of increasing the size of equity capital and the ways of overcoming the crisis.

Key words: capitalization, bank crisis, bank equity, financial stability.

Рассмотрены основные тенденции развития банковской системы Украины и особенности процесса капитализации отечественных банковских учреждений в условиях преодоления финансового кризиса. Исследованы основные показатели деятельности банковского сектора и формы проявления банковских кризисов. Определены основные источники наращивания размеров собственного капитала банка и предложены пути преодоления кризисных явлений.

Ключевые слова: капитализация, банковские кризисы, собственный капитал банка, финансовая стабильность.

Література

1. Богдан Т. П. Банківські кризи та їх вплив на державні фінанси / Т. П. Богдан // Фінанси України. – 2010. – № 8. – С. 3–14.
2. Буковинський С. А. Фінансова криза в Україні: вплив на розвиток економіки та деякі заходи з досягнення фінансової стабілізації / С. А. Буковинська // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 10–30.
3. Динаміка фінансового стану банків України на 1 січня 2012 року // Вісник НБУ. – 2012. – № 2. – С. 65.
4. Кузнецова А. Я. Антикризисный аспект мониторингу стійкості банківського сектору України / А. Я. Кузнецова, В. О. Джулай // Фінанси України. – 2010. – № 5. – С. 86–97.
5. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_Supervision/dynamics.htm
6. Офіційний сайт Асоціації українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aub.com.ua>